

І. А. Живицька,

ДВНЗ «Криворізький національний університет», Криворізький педагогічний інститут, м. Кривий Ріг

СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА КОНЦЕПТУ «TIME» І ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ У ФРАЗЕОЛОГІЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена опису природи лінгвістичного часу й особливостей його експлікації в англійській мові. У роботі розглядається низка характерних рис часу в уявленні носіїв англійської мови, досліджуються метафоричні та метонімічні переосмислення часу, пропонуються лексико-семантичні групи фразеологізмів з концептом «Time».

Ключові слова: час, концепт, фразеологічна одиниця, лексико-семантична група.

Статья посвящена описанию природы лингвистического времени и особенностей его экспликации в английском языке. В работе рассматривается ряд характерных черт времени в представлении носителей английского языка, исследуются метафорические и метонимические переосмысления времени, предлагаются лексико-семантические группы фразеологизмов с концептом «Time».

Ключевые слова: время, концепт, фразеологическая единица, лексико-семантическая группа.

The article is dedicated to the description of linguistic time and its nature. The article focuses on the characteristic features of time as viewed by English speakers. The peculiarities of time presentation in the English language are being studied, metaphorical and metonymical reexamining of time is being investigated in the article. Lexical-semantic groups of phraseological units with the concept of Time have been proposed.

Linguistic time is the unity of a language form and a concept which represents some spatial-temporal event. The concept of Time can be attributed to philosophical categories and also to universal categories of culture. This concept contains ideas that belong to different spheres – physical, spiritual, everyday, scientific, verbal. But it is not a set or a sum of separate ideas, but a unity which synthesizes material (outer) and ideal (inner) experience of a man.

The concept of Time is one of the important concepts in the system of man's knowledge about the world in the language picture of the world of any nation including the Englishmen. The Englishmen are known for their particularly thrifty attitude to time since they perfectly realize its transience and impossibility to stop it or to make it go back. Hence it follows the view of the representatives of the English culture on punctuality as necessity. Among other peculiarities of time the Englishmen point out unilateralism of time, its value, ability to change surrounding reality. Besides, time is considered to be a great creative power which can cure and work wonders. People associate units of time with money – one of the main material resources. Metaphorical transference «Time is money» form the basis of reexamining of time as money.

Phraseological units are means of verbalization of the concept of Time. Notions presented by concrete, bright, sensual and aural images have found their reflection in the inner form of phraseologisms with the meaning of time. The following lexical-semantic groups of phraseological units with the concept of Time have been proposed: timeliness; untimeliness; transience; waiting time; pastime; continued period of time; episodic period of time; limited period of time; characteristic of time; indefinite period of time.

Key words: time, concept, phraseological unit, Lexical-semantic group.

Темпоральна концептосфера являє собою одну з найбільш значущих у свідомості носіїв англійської мови. Можна також стверджувати, що концепт часу є одним із основних у системі знань людини про світ. Цим пояснюється постійна зацікавленість дослідників проблемами репрезентації темпоральних концептів у мові й мовленні й, відповідно, актуальність нашого дослідження.

Мета нашої статті – описати природу лінгвістичного часу, розглянути низку характерних рис часу в уявленні носіїв англійської мови, дослідити семантичну структуру концепту «Time» і її відображення у фразеологізмах.

Сутність лінгвістичного часу, як і фізичного, природного часу, ще здавна захоплювала дослідників. Філософи й вчені від античності й дотепер прагнуть пояснити його природу. Починаючи з Аристотеля й закінчуючи найновішими розвідками в галузі сучасної фізики, наука торкається проблеми часу. Вперше семіотичне розуміння часу можна знайти у працях Св. Августина, який писав про час як про міру чи знак вічності, порівнюючи його з «відблиском завжди нерухомої сяючої вічності» [1, с. 218].

Лінгвістичний час – це єдність мовної форми (image) і концепту, за яким стоїть певна просторово-часова подія. Концепт часу можна віднести до філософських категорій, а також універсальних категорій культури. Він містить уявлення, які належать різним світам – фізичному, духовному, повсякденному, науковому, вербальному. Але це не набір і не сума окремих уявлень, а єдність, яка синтезує матеріальний (зовнішній) й ідеальний (внутрішній) досвід людини [1, с. 218].

Як показує емпіричний матеріал, час для представників англійської культури є базовою цінністю. Про це, зокрема, свідчать прислів'я: *Time and tide wait for no man; Lost time is never found again; Take time be forelock; There is no time like the present; Never put off till tomorrow that you can do today; Who gains time gains everything; Time is the great healer; Time cures all wounds; Time heals all wounds; Time tames the strongest grief; Time works wonders; Times change and we change with them; Other time, other manners; You can't turn back the clock; Tomorrow never comes* та ін.

Фразеологічні одиниці – це один із засобів вербалізації концепту «Time». Уявлення у вигляді конкретних, яскравих, чуттєвих і слухових образів знайшли відображення у внутрішній формі фразеологізмів із значенням часу.

Такі вислови, як «*ahead of time*», «*about time*», «*before time*», експлікують уявлення людини про час як про певний відрізок часової осі. Тривалість життя характеризується як *life-span*.

У свідомості носіїв англійської мови час має такі характеристики, як необоротність, однонаправленість, швидкоплинність, цінність, здатність змінювати навколишню дійсність; він також трактується як творча сила, яка в змозі виліковувати й творити дива. З наукової точки зору, час не просто йде, він має направленість – від минулого до майбутнього. Ця особливість відображена у виразах: *from time immemorial* – з давніх літ; *by that time / up to that time* – до цього часу. Час має періодичність, що виражене словосполученнями: *harvest time* – час збору урожаю; *night time* – нічний час.

Людина осягає час скоріше інтуїтивно, ніж через розум. Як правило, в подібних ситуаціях людина удається до метафор для з'ясування складного поняття, інтуїція досить чітко окреслює її межі й зміст абстрактного концепту й забезпечує належний відбір аналогічних засобів опису. Багатомірний концепт «Time» знаходить своє вираження у низці когнітивних метафор, представлених наступними групами:

1. Час є змінна сила (*time heals all wounds / time cures* – час лікує; *time works wonders* – час творить чудеса; *time works great changes* – час породжує великі зміни; *time took its toll on him* – час наклав відбиток на нього).

2. Час є ландшафт (*we are going through hard time now* – Ми переживаємо тяжкі часи).

3. Час є обмежений ресурс (*I run out of time* – В мене обмаль часу).

4. Час є цінність, яку можна знайти, втратити, виграти, дати, узяти, зекономити (*to find time; to waste time; to lose time; to win time; to give time; to take time; to save time*). Аналіз дієслівної сполучуваності експлікантів концепту «Time» дозволяє виділити концептуальні сфери: володіння часом як цінністю або обмеженим ресурсом – (have, share, enjoy); здобування часу як цінності або обмеженого ресурсу – (get, find, win, benefit); збереження часу як цінності або обмеженого ресурсу – (save, invest, waste, keep).

Найвдалішим експлікантом часу, очевидно, слід вважати метафору потоку (необоротність вектора руху, плавність вічного плину, невловима, але невблаганна сила потоку). Компонент «time» сполучається з дієсловами однієї семантичної направленості (або вони належать до однієї лексико-семантичної групи), що передають різноманітні відтінки руху й утворюють когнітивні метафори: *the time will come* – прийде час; *time creeps* – час повзе; *the time goes / time passes by* – час не зупиниш, час плине; *time flies* – час летить; *time has stopped* – час зупинився; *time flows* – час пливе; *time hangs heavy on smb's hands* – час повзе. А символом необоротності часу слугує зображення стріли – звичайна метафора однонаправлених векторних процесів: *Time flies like an arrow*.

Багато вчених зазначали частотність метафоричного переносу «*Time is money*» в англійській мові [2, с. 391–392]. Ця концептуальна метафора лежить в основі осмислення часу як грошей – одного з видів матеріальних ресурсів. Уперше вираз зустрічається в 1572 році в творі англійського автора Вілсона «*Discourse upon Usury*», у подальшому отримав широкий вжиток.

А вислів «*Time and a half*» означає суму, в півтора рази більшу за звичайну суму грошей, що заробляє певна людина. При цьому, час розцінюється носіями англійської мови як дещо набагато важливіше, ніж гроші. Ідею часу, який вимірюється у грошовому еквіваленті, можна доповнити ідеєю втраченого часу (*time is lost; time wasted*).

Дослідження таких метафоричних і метонімічних переосмислень дозволяє наблизитися до розуміння інтерпретації навколишнього світу носіями мови, їх «акту світорозуміння», тієї «призми, через яку здійснюють світобачення» [3, с. 55]. Роль такої призми, на думку В. Телії, найбільш успішно виконується метафорою, оскільки вона здатна забезпечити розгляд того, що зараз пізнається через те, що вже було пізнане, зафіксувати у вигляді значення мовної одиниці. У цьому переосмисленні образ, що лежить в основі метафори, відіграє роль внутрішньої форми з характерними саме для нього асоціаціями, які представляють суб'єкту мовлення широкий діапазон для інтерпретації [4, с. 179]. Особливий інтерес викликає персоніфікація часу в менталітеті носіїв англійської мови, певне його «обожнення»: *Personified as an aged man, bald, but having a forelock, and carrying a scythe and an hour-glass. Also called Father Time*. Виходячи з цього, вислів «*To take Time by the forelock*» означає «вхопитися за можливість, діяти швидко». Іншими часто вживаними висловами, що передають персоніфікацію часу, є: *time will tell; to keep up / move / march with time; to kill time* і т. і.

Що стосується багатозначності слова «час», то загальна ідея абстрактного часу варіює на метонімічній основі, оскільки час також означає певну свою частину, певний момент на часовій осі: *It's high time... / The time has come etc.* – час настав, а також певну часову тривалість разом з наповненням подіями: *to have good / bad time, to have an easy time* – мати гарний, складний час; *to save time* – економити час.

Фразеологічні одиниці з концептом «Time» в англійській мові були відібрані й розподілені на лексико-семантичні групи.

Пунктуальність – поняття, яке генетично характерне англійській нації. Точність є невід'ємним атрибутом англійців, розглядається ними як гарантія надійності, сприймається як засіб протидії непередбачуваності. Так, в лексико-семантичну групу зі значенням «своєчасність» увійшли фразеологічні одиниці в основному з компонентом *time: no time like the present* – зараз слушний час; *at the nick of time, early in the day* – дуже вчасно; *it is about time, it is high time* – настав час; *in good time, at a good hour* – вчасно; *one's time has come, the time is ripe* – прийшов час; *in due time* – у свій час; *to observe time* – бути точним; *to march with time* – йти в ногу з часом; *make time* – прийти вчасно.

Наступна лексико-семантична група представлена фразеологізмами, об'єднаними поняттям «несвоєчасність». Одиниці даної групи містять негативну оцінку характеристику: *behind one's time* – запізнюватися; *a day after the fair; late in the day* – надто пізно; *in bad time* – пізно.

У англійській мовній картині присутнє усвідомлення того, що все в світі швидкоплинне, всьому є межа: *There is nothing permanent under the moon* – немає нічого постійного; *The morning sun never lasts a day* – усе рано чи пізно закінчується. У лексико-семантичну групу фразеологізмів із значенням «швидкоплинність» увійшли такі фразеологічні одиниці: *against time* – наввипередки з часом; *in jig time* – дуже швидко, як оком змигнути; *time presses* – час не чекає; *in no time, time is running short* – час біжить швидко.

Лексико-семантичну групу «час чекання» представляють фразеологізми, у яких сема «чекання» створюється за рахунок дієслів (*bide, play, bear, hang, work, take*): *to bide one's time* – дочекатися свого часу; *to play for time* – зволікати час; *bear the test of time* – витримати випробування часом; *to take one's time* – не спішити, вичікувати, баритися.

Лексико-семантична група «*проведення часу*» об'єднує дві підгрупи: марне проведення часу й корисне проведення часу. Фразеологічні одиниці, які входять до першої підгрупи, містять у своїй структурі дієслова, емоційна забарвленість яких впливає на значення фразеологізму в цілому (*kill, lose, mark, pass, fill, serve, idle, beguile, burn*): *to kill time, to potter away one's time* – вбивати час; *to idle away the time* – проводити час в бездіяльності; *to lose time* – втрачати час; *to mark time* – тупцювати на місці, тягнути час; *to pass the time of the day, to while away the time, to beguile (cheat) the time* – коротати час; *to serve one's time* – відбувати свій час; *to have time to burn* – марнувати час. У іншій підгрупі мовні одиниці близькі за значенням до поняття «проведення часу з користю для особи, яка виконує дію»: *to make up for lost time* – компенсувати втрачений час; *to fill in time* – заповнити час; *to keep proper hours* – дотримуватися розпорядку дня; *to make long hours* – довго працювати; *to have the time of one's life* – мати гарний час; *to be master of one's time* – бути господарем свого часу.

Для фразеологізмів лексико-семантичної групи «*безперервний проміжок часу*» характерний повтор компонентів цих одиниць, що в свою чергу й підкреслює значення безперервності: *time after time* – раз по раз; *day by day, day after day* – день за днем; *day in and day out* – постійно, весь час; *from day to day* – день від дня; *from year to year* – рік за роком; *night after night* – ніч за нічю.

Компоненти лексико-семантичної групи «*епізодичний проміжок часу*» об'єднані за значенням «інколи, нечасто» й вживаються з прийменниками *at, for, between*: *at times* – часом; *between times* – у проміжках; *for a time* – на деякий час; *from time to time, one time and another* – час від часу.

Лексико-семантична група «*обмежений проміжок часу*» містить фразеологізми із компонентами «time», «day», «days», «moment»: *to live on borrowed time* – довше встановленого часу; *she is near her time* – вона скоро народить; *the time*

is out of joint – час вичерпаний; *no time to swop knives* – зовсім не залишилося часу; *to call it a day* – на сьогодні досить, треба завершувати.

Велику лексико-семантичну групу «характеристика часу» утворюють фразеологізми з компонентами *time, times, day, days, hour, hours, year, night*. Слід зазначити, що прикметники, які характеризують певний проміжок часу, мають як позитивну, так і негативну конотацію. В залежності від типу конотації, мовні одиниці були поділені на дві групи:

1. Фразеологізми з позитивною оцінкою часу: *salad days* – зелена, безтурботна юність; *palmy days* – пора розквіту; *better days* – кращі дні; *the good old times* – гарні старі часи; *golden times* – золоті часи; *red-letter day* – святковий або щасливий день; *daft days* – веселі різдвяні дні; *presidential year* – рік президентських виборів.

2. Фразеологізми з негативною оцінкою часу: *troubulous times* – тяжкі часи; *black-letter day* – нещасливий день; *hard times* – тяжкі часи; *fall on evil days* – смуга невдач; *a rainy day* – чорний день; *a bad quarter of an hour* – декілька неприємних хвилин; *ill hour* – нещаслива година; *dark hour* – сумна година; *trying hour* – час випробувань; *dead hours* – глухі нічні години; *rush hours* – години-пік; *black Monday* – чорний понеділок, перший день після канікул; *white night* – безсонна ніч.

Цікавим видається вживання форм однини й множини компонентів фразеологізмів. Такі показники часу, як *times, days, hours* вказують на тривалий проміжок часу: *hard times; better days; dead hours*, у той час, як однина компонента *day* характеризує лише певний день у житті людини: *a rainy day, red-letter day, black-letter day*. Однак, компонент *hour* є винятком, оскільки його однина й множина не завжди впливають на значення фразеологічної одиниці: *a bad quarter of an hour, dark hour, dead hours, rush hours, trying hour*.

До лексико-семантичної групи «певний проміжок часу» належать фразеологічні одиниці з прийменниками *at, from, in, till, between*: *at one time* – у минулому; *at the best of times* – у найкращі часи; *at one's time of life* – у його роки; *in all one's born days* – за все своє життя; *till one's dying day* – до кінця днів своїх; *between two days* – вночі; *in the days of old* – у давнину; *in this latter day* – у наш час. Створюючи сему «визначеності», компоненти фразеологічних одиниць відрізняються за формою числа: *cock-shut time* – сутінки; *cap and feather days* – дні дитинства; *chair days* – старість; *donkey's years* – ціла вічність.

Дослідження репрезентації концепту «Time» проводилось на основі опозиції «реальність-ірреальність». Ірреальний час, відображений у фразеологізмах, – це передусім образний час, безпосередньо пов'язаний з різними уявленнями, ви-кликаними фантазією та творчістю. Фразеологізми, які виражають значення ірреального часу, є найбільш експресивними й емоційними: *to sit till the cock-crow; when Adam was a boy, when queen Anne was alive* – з прадавніх часів.

Фразеологізми, що відображають реальний час, у своїй структурі мають як теперішній, так і минулий, і майбутній часи: *in a trice* – у даний момент, саме зараз; *good old time* – у прадавні часи; *sooner or later, the sooner the better* – рано чи пізно, чим скоріше, тим краще.

Часто семантика фразеологізмів відображає параметри зміни часу: *best part of an hour* – більша частина часу; *flew like a bolt of lightning, on the spur of the moment* – дуже швидко; *off the tops of one's head* – миттєво, оком не встиг змигнути; *at the first hint of day, long before dawn, a day before the fair, with the lark (with the sun)* – удосвіта; *at the peep of day* – до глибокої ночі.

Абстрактне поняття «завжди», відображене у фразеологізмах, має певну поетичну піднесеність і позитивне забарвлення. Зазвичай такі вислови стосуються теми дружби, любові, вдячності: *till the cows come home* – раз і назавжди; *to the grave, to the tomb* – до смерті. Фразеологізми із значенням «ніколи» найчастіше мають негативну конотацію: *never for a moment, not for a minute* – ні на мить, ні на хвилину. Такі одиниці підкреслюють, що англіїці є дуже принциповими й категоричними.

Таким чином, концепт «Time» є одним із основних у системі знань людини про світ, у концептосфері носія будь-якої мови. Для носіїв англійської мови характерне особливо бережливе ставлення до часу, оскільки людина усвідомлює його швидкоплинність, неможливість зупинити чи повернути його назад. Звідси й розгляд представниками цієї культури пунктуальності як необхідності, асоціація одиниць часу з грошовими одиницями, з якими слід поводитися бережливо й раціонально, а також персоніфікація часу.

Література:

1. Августин А. Исповедь / А. Августин // Лабиринты души. – Симферополь, 1998. – С. 5–218.
2. Лакофф Д. Метафоры, которыми мы живем / Д. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–415.
3. Постовалова В. И. Картина мира в жизнедеятельности человека / В. И. Постовалова // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 8–69.
4. Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 173–203.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

1. А. В. Кунин. Большой англо-русский фразеологический словарь. – М. : Русский язык, 1984. – 944 с.
2. The University of Birmingham. Dictionary of Idioms. – Harper Collins Publishers, UK, 1997. – 493 p.